

Etnosofia – definiție, principii și categorii de documente

Petru Ursache

Există două modalități de reconstrucție a *etnosofiei* ca subdomeniu al etnologiei sau antropologiei. Prima și cea mai importantă ar fi (dacă mijloacele s-ar dovedi practicabile) surprinderea purtătorului de ideologie din teren în contact direct cu lucrurile și împrejurările care provoacă acțiunile gândirii și comportamentului, în mod spontan și natural. Actorul (sau grupul, după caz) trebuie lăsat singur să-și joace rolul până la capăt ca și cum n-ar fi observat de nimeni. Un ochi ascuns ar arăta cum „gestul” și „cuvântul”(André Leroi-Gourham) se desfășoară în deplină libertate și cu folos pentru cunoaștere. Din păcate, acesta rămâne un deziderat niciodată realizabil pe plan socio-uman, doar în filmele de la Animal Planet. Rămâne șansa dialogului provocat așa cum se obișnuiește. De data aceasta, înțelegerea capătă o nuanță specială pentru că intră în scenă încă un actor, de fapt un intrus. Dialogul se transformă în spectacol, adică fiecare își joacă rolul său integrându-se în totalitatea umanului. Se produce o mutație de natură paradigmatică. Așa s-a întâmplat și în teatrul grec de la Eschil la Sofocle. Actorul singularizat are drept interlocutor corul, substituit al unei supraființe destinale și divine. Când apare încă un actor, la Sofocle, dialogul nu se mai poartă între om și divinitatea presupusă, ci între om și om, așadar, perspectiva teocentrică lasă câmp deschis celei antropocentrice. S-ar spune, în termeni platonicieni, că înțelegerea a căpătat o valoare de al doilea grad.

Mutatis mutandis, cam așa s-ar aranja lucrurile și în cazul celor două variante ale „dialogului” etnologic; una în care purtătorul de ideologie comunitară este surprins în act, în confruntare cu o situație care îl solicită imperios *aici* și *acum*, fapt ce se decupează *în gest*, cealaltă variantă a dialogului provocat de partener, fie și etnologul de profesie, în care situația trăită este pur și simplu relatată. Ea a trecut într-un plan secund de existență, s-a verbalizat, s-a decupat *în cuvânt*. Este o deosebire vizibilă între momentul în care omul privește de la adăpost, din casă, cum se dezlănțuie năprasnic viscolul de afară și spune cu îngrijorare către ai săi: „E comedie mare”. Interlocutorul omului este, de data aceasta, realitatea dramatică din jurul său care îl apasă direct și neliniștitor ca o necunoscută. „E comedie” traduce starea emoțională de moment. Nu acest fapt mi se pare decisiv pentru etnosofie, ci momentul ulterior, în care omul purtător de ideologie difuză și încorporată în acțiuni pragmatice este provocat prin dialog cu întrebări de tipul: „Ce spuneți când vă năpădesc iarna viscole năprasnice?” Răspuns posibil: „E comedie.” „Adică?” „Vremuieste vremea, domnule!” De data aceasta omul s-a reîntors spre situația anterioară, ca fiind semnificativă pentru el și pentru alții, a transferat-o în planul gândirii dându-i înțeles mai general și mai înalt. Întâmplarea accidentală, în chip de „comedie” a devenit *vreme*, o categorie a timpului, dar un anumit tip de vreme, aceea care macină ca o moară și ține sub teroare existența umană. Ea se raportează numai la existență și

vizează ființa în cea mai clară accepțiune ontologică, rezultată din faptul că omul se întoarce spre sine pentru a-și verifica modul de implicare în vremeire, așa cum păstorul carpatic se reculege o clipă întrucât înțelege că are de întâmpinat un vrăjmaș peste fire, moartea. Este o vreme unică aceasta.

Și în textele sacre ale creștinismului vremea este invocată, adesea, ca reper prestigios de moralitate în alcătuirea ființei. Există o vreme a vremurilor, adică a tuturor sfârșiturilor, așteptată cu cutremurare pentru că ființa se află sub tensiunea datului eschatologic: mântuire sau prăpădenie. Și individul din scena etnologică imaginată putea, în loc de „e comédie”, să spună „e prăpădenie”. Calea dialogului provocat a practicat-o Ernest Bernea în cercetările sale de teren, cu alte cuvinte el și-a surprins interlocutorul, mai bine zis, unul dintr-o serie, în procesul regândirii unei experiențe trăite pe viu, iar întrebarea îl forța să dea expresie verbală aceluși act, astfel ca formula „vremea vremuiește” să capete bun de circulație și să se afle la dispoziția unei întregi comunități de beneficiari.

Cealaltă modalitate de aproximare a etnosofiei se întemeiază pe cercetarea documentelor obținute, pe o cale sau alta, de la reprezentanții tradiției orale, mărturii consemnate cu prilejul dialogului, observații practice așa cum se înfățișează în cele două tipuri de calendare, agro-pastoral și religios, formule paremiologice, credințe și superstiții, legende, basme, specii ale cântecului etc. Într-un asemenea tip de cercetare trebuie să operăm „cu toate documentele pe masă”, ne spune un mentalist și medievalist celebru (Jaques le Goff), de la cele mai sobre și exacte la plâsmuirile cele mai fanteziste. Pot fi semnalate diverse forme binare de limbaj, în maniera lui Lévi Strauss, paralelisme și deghizamente care depun mărturie în favoarea diversității culturii și a unității ei mondiale, a conservării ori călătoriei motivelor, mitemelor, simbolurilor, în timp și spațiu. Jaques le Goff nu a ezitat să apeleze la romanul medieval care, orice s-ar zice, excelează prin fabulație, alăturându-l unor documente de arhivă pentru a reconstitui imaginea istorică a orașului, de la miticul Ierihon la Atena, de la Roma la burgul european. Mergând pe aceeași linie a identificării formelor de limbaj și de cultură, doi reputați istorici francezi, Jean-Pierre Vernant și Pierre Vidal-Naquet, au descoperit mitul lui Oedip pitit într-o baladă românească de familie. Sunt semnalate toate motivele specifice eroului mitic: momentul oracular, semnul infirmității la picior, neapărat stângul, patricidul, asumarea puterii (la români într-o formă domestică, nu regală), până la incest. Se poate spune că avem de a face cu o transpunere în baladesc a piesei lui Sofocle, *Oedip rege*. Greu de crezut că s-ar fi folclorizat o prelucrare cărturărească recentă.

Dacă ne permitem să ne aventurăm în direcția speculațiilor, avem motive să vedem în balada *Voichița* o traducere în epos a destructurării instituției endogamiei. Să ne amintim: Voichița urmează să se mărite, iar mama ei nu dorește să o înstrăineze în „alt sat”. De altfel, fata are șapte frați, probabil disponibili. Însă Constandin, fratele mai mare, „cu grija-n spinare”, se opune mamei. Ca s-o îmbuneze pe aceasta, se obligă s-o recupereze pe Voichița în anumite momente festive ale anului. Se poate bănui că și frații ceilalți se aflau de partea lui Constandin, de aceea blestemul mamei îi curăță pe toți. Suspect pare și faptul că

Din Constandin își regăsește sora, dar într-o horă ambiguă, cu semnificație binară: dacă hora de flăcăi, reală, a fost ratată, rămâne hora închipuită a strigoilor. Pare să se confirme o observație mai generală din literatura despre rudenie: mai conservatoare, matriliniaritatea s-a arătat până la un punct favorabilă endogamiei, în vreme ce virilinaritatea s-a declarat pentru exogamie.

Am semnalat două exemple care privesc relațiile de familie din convingerea că oricât ar părea de divergente scopului acestei lucrări, ele pot fi integrate etnosofiei. Acest subdomeniu de cercetare își întinde ramurile în zone disparate. Pentru că, am mai spus-o cu alt prilej, etnosofia nu este o disciplină filozofică în accepțiunea culturii savante. Fără a da o definiție, ea are ca obiect codurile și formele de limbaj specializate în reglementarea relațiilor socio-umane, în acord cu tripticul axiologic fundamental adevăr – bine – frumos. Interesează mai puțin nunta ca spectacol, repertoriul de texte poetice manevrate de actori în momente prestabilite, cât, mai ales, micul grupaj de texte paremiologice, prin care protagoniștii sunt avertizați să-și asume cu răspundere actul marital, întrucât acesta reprezintă fațada întregii lor existențe ulterioare, ca întemeietori ai unei familii respectabile, ca membri ai unei comunități socio-umane civilizate. Nu există filozofie a nunții, a familiei, dar un cod al manierelor, un interes general pentru buna, chiar „frumoasă” purtare (pe care o recunoștea și Platon la greci în dialogul său *Hippias Mayor*), cu siguranță că da. Cine cunoaște și pune în practică pentru sine codurile extrase din marele tezaur al oralității se împodobește de calități recunoscute de toți cei din jur. Se obișnuiește să vorbească frumos și cu răspundere pentru el și pentru alții, potrivit proverbului-sentință: „Tot omul e dator să țină o dată satul de vorbă” („Omul sfințește locul”, „Fapta bună laudă pe om”, „Omul luminos ca un pom frumos”, „Omul e om și numai om”). Altfel spus, devine un guru, *un înțelept*. Își respectă părinții, frații, soția și, mai ales, semenii, cum îl învață cuvântul instituționalizat: „Omul fără soție e ca o casă pustie”. Așadar, este considerat un bun familist și un om de omenie. Așa se conturează calitatea de *om* a individului din mediul tradiției analfabete.

Trebuie să se rețină că satul tradițional nu era uniform sub raportul vieții sufletești cum se crede îndeobște. Pot fi semnalate cel puțin două caracteristici:

a) o mare diversitate de tipuri caracterologice și profesionale, bine conturate în conștiința grupului. Așa cum era cunoscut cel mai bun cântăreț (băsmuitor, bocitoare, instructor pentru jocurile și alaiurile specifice sărbătorilor de iarnă, bucătăreasă vestită la nunți, moașa, etc.), la fel și cel mai bun gospodar, model pentru întregul grup, cel mai ascultat pentru înțelepciunea lui, cel mai înzestrat cu valori sufletești, cel mai devotat apărător al adevărului și al binelui; iar în sens contrar, prostul satului, nebunul satului, leneșul, bețivul, hoțul.

b) O mare dispută între purtătorii de principii morale, între bine și rău, adevăr și minciună, frumos și urât, hărnicie și lene, etc., așa cum apar ele transpuse în documentele etnologice, de la proverb la legendă, de la snoavă la basm ori cântec satiric.

Toate acestea constituie materia primă la îndemâna etnosofiei care reușește să realizeze din elemente disparate o radiografie morală a societății, în existența ei de zi cu zi.

Ethnosophy – Definition, Principles and Categories of Documents

Ethnosophy is a field belonging to Ethnology. The author takes into account categories of documents (sayings, proverbs, legends, songs, habits) illustrating the ability of ethnic groups to conceive and comprehend the socio-cosmic environment. The carriers of ideology, people educated by the institution of orality, are at first moralists, that is, they are, in terms of conduct, between good and evil, beauty and ugliness, truth and lie. The axiologic triad (truth, good and beauty) always prevails.